

XXIX. évfolyam 3. szám

zeneKAR

nka
Nemzeti Kulturális Alap

WWW.AHO.HU
WWW.ZENE-KAR.HU

EGY NŐ IS LEHET KARMESTER?

nagyinterjú Dobszay-
Meskó Ilonával

SZÜKSÉGESEK-E A KVÓTÁK A ZENEI ÉLETBEN?

MNFZ - ÜNNEPI HANGVERSENY- KÖRÚT ERDÉLYBEN

KAMARA- ZENEKARI KÖRKÉP

2022 / 03

KALENDÁRIUM

4

ZENEI KÖZÉLETÜNK

NEMEZETI FILHARMONIKUS ZENEKAR

Ünnepi turné – ünnepi előadással

Kolozsvárott, Marosvásárhelyen és Nagyváradon muzsikáltak a Nemzeti Filharmonikusok

Alapító okiratukban is szerepel, hogy küldetésük a határon túlon is terjeszteni a magyar zenekultúrát, s ennek a Nemzeti Filharmonikusok mindig örömmel tesznek eleget. Bö évtizede Kocsis Zoltán vezetésével indultak erdélyi vendégszereplésre, s az ezt követő években is rendszeresen vissza-visszatért erre a vidékre a zenekar vagy az énekkar. Idén március idusán indult a koncertsorozat Kovács János vezényletével, s érzelmekkel teli, ünnepi előadásuk mindenütt telt házakat vonzott és hatalmas sikert aratott.

Réfi Zsuzsanna

SAVARIA SZIMFONIKUS ZENEKAR

„A próbákön szükség van az alkotó párbeszédre”

Kiss Barna újraindulásról, az átmeneti időszak végéről, s az új, színesebb évadáról

Lezárult egy korszak a Savaria Szimfonikusok életében, de kezdődik egy új is, hiszen májustól új vezető-karmester áll majd az együttes élén. A szombathelyi zenekar – ahogy minden társulat – megszenvedte a világjárványt, s nem könnyű ismét növelni a nézők létszámát, de már Ausztriából is érkeznek előadásaikra az érdeklődők, s a következő szezonban ismét lépnek rendszeresen a városon kívül is.

Réfi Zsuzsanna

ALBA REGIA SZIMFONIKUS ZENEKAR

„Az átlényegülés zenekarát építjük”

Közös esztétika és hangzásideál, markáns műsorpolitika, ihletett előadások. Dobszay Péterrel, Pad Zoltánnal és Ruff Tamással készítettünk interjút, milyen repertoárt játszik a székesfehérvári társulat és milyen feladatok várnak még rájuk a városon kívül.

Réfi Zsuzsanna

KAMARAZENEKARI KÖRKÉP

Újraindult a kamarazenei élet is

Lassan újraindul a zenei élet a régi kerékvágásban, a Covid utóhatásai azonban még nem múltak el teljesen. A külföldi utak, turnék terén nagy a bizonytalanság, azonban a zenészek bizakodva tervezik fesztiváljaikat, koncertjeiket, bérleteiket. Lapunk ezúttal a kamarazeneekarokat kérdezte végig a járványhelyzet nehézségeiről, az újraindulásról és a jövőbeli tervekről.

Kiss Eszter Veronika

MŰHELY

PORTRÉ

Szükségesek-e a kvóták a zenei életben?

Zeneszerzőként és karmesterként is sikeres Dobszay-Meskó Ilona, aki nemrég vehette át az Erkel Ferenc

díjat. Nőként az egyik úttörő a szakmában, különösen a karmesteri dobogón, így elsősorban arról beszélgetünk, hogy látja a nők helyét, szerepét a zenei életben, és mi az oka annak, hogy régebben nem, vagy csak mutatóban voltak nők a zenei életnek ezen a területén. Dobszay-Meskó Ilona a még a pandémia előtt elkezdett, de most különösen aktuálissá vált békemiséjéről, a Missa da Pacemről és a témaválasztáshoz vezető folyamatokról is mesélt.

Kiss Eszter Veronika

26

OKTATÁS

Társadalmi figyelem, mint a legnagyobb nevelő erő

A Magyar Zenei Tanács 2022. február 26-án szakmai kerekasztal-beszélgetést tartott az alapfokú zeneoktatás helyzetéről, kihívásairól és lehetőségeiről a nemrég megnyílt Magyar Zene Házában. A beszélgetést Dr. Váradi Judit egyetemi docens, a Magyar Zenei Tanács elnökségi tagja vezette.

Kiss Eszter Veronika

31

ZENETÖRTÉNET

A legnagyobb magyar hegedűkészítő, Nemessányi Sámuel

Az elmúlt években sok szó esett Nemessányi Sámuelről (1837–1881), a leghíresebb magyar hegedűkészítőről. Hangszereit világszerte igen nagyra értékelik, alakja hazai mesterek számára jelent közös hivatkozási pontot, lehetőséget az összetartozás hangsúlyozására és a több évszázados magyar hagyomány felvállalására.

Gombos László

32

KRITIKA

KONCERTEKRŐL

A Budafoki Dohnányi Zenekar, a Liszt Ferenc Kamarazenekar, a Gödöllői Szimfonikus Zenekar, a Kodály Filharmonikusok, a Magyar Rádió Szimfonikus Zenekara, a Nemzeti Filharmonikus Zenekar és a Concerto Budapest hangversenyeiről Fittler Katalin, Kovács Ilona, Malina János

39

TISZTELETJEGGYEL

Csoda az árokban

Az utóbbi időben több olyan emlékezetes operai estében volt részem, melyeknek természetesen korántsem az árok volt a főszereplője, ugyanakkor az Operaház Zenekarának kiválóságát nagyon is segítette kidomborítani a játszóhely maga, vagyis az új, vagy megújult zenekari árok.

Pröhle Gergely

46

KÖNYV

Martzy Johanna hegedűművész, a szépség szenvedélyes szolgálója

Ki is volt Martzy Johanna? Nem túlzás azt állítani, hogy a 20. század egyik legtehetségesebb hegedűművésze, akinek hegedűjátékáról a legnagyobb muzsikuskok – például Hubay Jenő, Willem Mengelberg, Fricsay Ferenc, Ernest Ansermet, Glenn Gould, hogy csak néhányat említek – beszéltek szuperlatívuszokban.

Kovács Ilona

52

PRÓBAJÁTÉK

19, 30, 49, 54

A legnagyobb magyar hegedűkészítő, Nemessányi Sámuel

Gombos László

Az elmúlt években sok szó esett Nemessányi Sámuelről (1837–1881), a leghíresebb magyar hegedűkészítőről. Hangszereit világszerte igen nagyra értékelik, alakja pedig a hazai mesterek számára jelent közös hivatkozási pontot, lehetőséget az összetartozás hangsúlyozására és a több évszázados magyar hagyomány felvállalására.

„A magyar Stradivarius”

Mint minden szakmai csoport a világon, a magyar vonóhangszer-készítők is sokrétűen tagozódott, stílusok, technikák, érdekek és barátságok mentén differenciált társaságot alkotnak. Kevés dologban értenek egyet valamennyien, talán csupán abban, hogy értékteremtésre, minőségi termékek előállítására törekszenek, valamint hogy Nemessányi a magyar hangszerkészítés páratlan csillaga volt, aki mintakép lehet a jelenlegi és az elkövetkező generációk számára. Jelentősége mindig is vitán felül állt szakmai körökben, személye nem megosztó, hanem egyesítő tényezőként működött. Az utókor – talán már a századfordulón, talán csak az 1920-as évektől

– „magyar Stradivarius”-ként emlegette, aminél nagyobb dicséret el sem képzelhető egy hegedűkészítő számára.

Nemessányi piedesztálra emelésében a nyilvánvaló pozitívumok – a hangszerek kiváló tulajdonságai – mellett negatív tényezők is szerepet játszottak. A 20. századra az időbeli távolság miatt már senkinek sem jelentett konkurenciát az a mester, aki nem nevelt olyan tanítvány-gárdát, amely egy vagy több klikket alkotva kisajátíthatta volna magának Nemessányit. Ráadásul se az életéről, se a munkáiról sem maradt fenn számottevő megbízható információ, így bárki szabadon, saját szájíze szerint szólhat tovább a legendák szárait. Közel másfél évszázad során kevés olyan szakértő akadt, aki akár csak féltucatnyi hangszerét a kezébe vehette, hiszen – ebben is megvan az egyetértés – nagyon kevés Nemessányi hegedű, brácsa vagy cselló került közgyűjteménybe vagy ismert személy birtokába, bukkant fel a hangszerpiacon vagy egy-egy műhelyben javítás céljából. Munkáinak egy része feltehetően megsemmisült, a legjobbak mint olasz mesterművek (főként mint Guarnerik és Stradivarik) vannak forgalomban. A kevésbé ismert vagy kevésbé jelentős kortársak hangszereit pedig utólag gyakran Nemessányi-cimkével látták el, így még a meglévő választék esetében is nagy a bizonytalanság a hitelesség szempontjából. Ebben az esetben marad a távoli, legendás példakép, akire büszkén hivatkozhatunk, miközben életművéről csak keveset tudunk.

Nemessányi-reneszánsz a 20–21. században

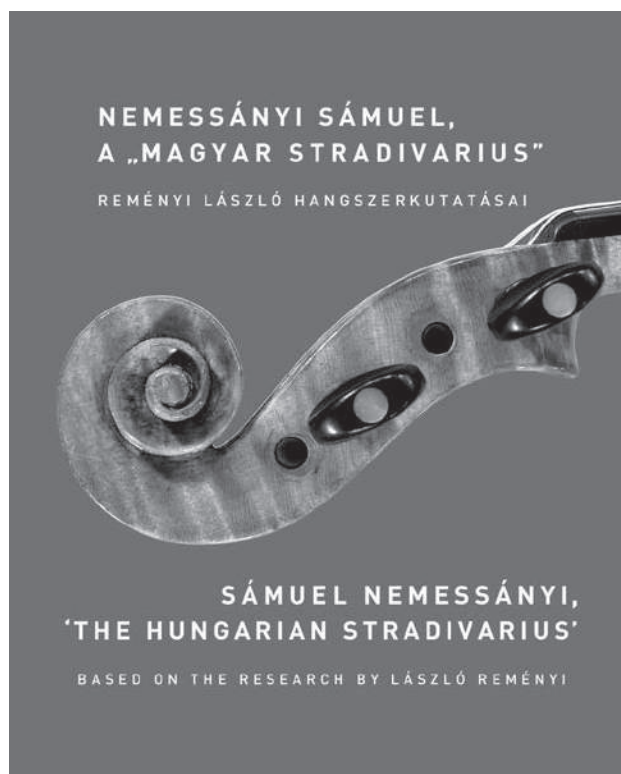
Az elmúlt évtizedekben 2018–2019 hozott olyan jelentős változást Nemessányi recepciójában, amellyel csak az előző évszázad legkiemelkedőbb eseményei mérhetők össze. Utóbbiak között említhetjük az 1925-ös *I. Országos Kézművesipari Tárlatot*, amelyen a Reményi cég egy teljes kvartettet mutatott be a mestertől, Reményi Mihálynak az 1928-as kiállítás katalógusában megjelent írását, valamint a 20-as évek végének próbálkozásait, hogy Nemessányiról monográfia jelenjen meg, tiszteletére köztéri szobrot állítsanak, illetve hogy az utódok

Nemessányi Sámuel (1837–1881)

méltó síremlékekkel tisztelegjenek a nagy előd előtt. Reményi László 1950-ben alapvető írást publikált Nemessányiról a chicagói *Violins and Violinists* folyóiratban,¹ 1968-ban nyolc hangszerét állították ki az Iparművészeti Múzeum dísztermében, a Magyar Nemzeti Múzeum által megvásárolt „Pálóczi Horváth” hegedű 1985-től 2002-ig volt látható a Zenetörténeti Múzeum állandó kiállításán, 1993-ban pedig emléktábla került Nemessányi utolsó lakóhelyére a Nagyuvaros utcában, és tiszteletére ugyanekkor megemlékezést rendeztek a Zeneudományi Intézet Bartók termében.

Az említett 2018-as fordulatban meghatározó szerepet játszott, hogy Baranyi Anna, a Zeneudományi Intézet Zenetörténeti Múzeumának vezetője *A Reményi család öröksége* címmel készített kiállítást, és a munka során egy különösen értékes anyag érkezett a múzeumba. Reményi László (1895–1964) hegedűkészítő mester és nagyhírű vonóhangszer-szakértő hagyatékáról van szó, amely jelentős Nemessányi-dokumentációt is tartalmaz. A dokumentumok az 1960-as években Erdélyi Sándorhoz (1930–2008) kerültek, majd az ő örökösein, a Szentcsaládon keresztül jutottak végül a Zenetörténeti Múzeumba. Baranyi Annában már ekkor felmerült, hogy közreadja Reményi Nemessányi-jegyzeteit és a hangszereiről készített fotókat. A tervezett Nemessányi-katalógus 2021 végére impozáns tanulmánykötetként nőtte ki magát, és Baranyi Anna, Michael Reményi, Reményi Mihály, Reményi László, Gombos László, Radnóti Klára, Benedek Péter és Guminár Tamás írásaival együtt jelent meg magyar és angol nyelven, Gombos László szerkesztésében.²

Ezzel párhuzamosan a Magyar Hangszerész Szövetség tagjai – többen közülük, Guminár Tamással az élen, anyagilag is támogatták a kötet kiadását – egy másik, világraszóló esemény szervezésében is részt vettek: Baki Róbert kezdeményezésére és az ő vezetésével 2019 őszén meghirdették a Nemessányi Sámuel Nemzetközi Hegedűkészítő Versenyt. Ennek tárgya az 1865-ös „Halász-Fischer” hegedű tökéletes kópiájának elkészítése. A hangszer Halász-Fischer Annie-ről, Hubay tanítványáról kapta a nevét, mivel 1933-tól évtizedekig ő játszott rajta (jelenleg Michael Reményi és James Warren tulajdona, 2019 óta a Zenetörténeti Múzeumban látható). A 30 ezer Eurós díjazású versenyt, amelyre mintegy hetven hangszerkészítő jelentkezett a világ minden részéből, a járvány csillapodásával remélhetően végre megrendezésre kerülhet a Zeneudományi Intézetben és a Zeneakadémián 2022. június 30. és július 2. között, Nemessányi-konferenciával, könyvbemutatóval és kiállítással egybekötve.

Forrásaink

Amint említettük, a „magyar Stradivarius”-ról igen kevés hiteles forrással rendelkezünk. A legtöbb adatot Reményi Lászlónak köszönhetjük, aki az 1920-as évektől haláláig gondosan gyűjtötte a dokumentumokat és információkat, és ő volt az, aki felkutatta a hangszereket is, hogy amennyire csak teheti, megvizsgálja, lemérje, értékeli és lefényképezze azokat. Hagyatékában 40-nél is több mesterműről maradt fenn leírás, többségében részletes leírókarton, olykor csak rövidebb feljegyzés a jegyzetfüzetekben. Ha valaki ítéletében megbízhatunk a Nemessányi-hangszereket illetően, akkor az nem lehet más, mint e páratlan tudású szakember, aki mindenkinél többet tudott a nagy előd életművéről. Információit unokája, a Torontóban élő Michael Reményi, a müncheni Benedek Péter és a budapesti Holló Bence egészítette ki Baranyi Anna most megjelent katalógusa számára.

Reményi Lászlónak még megvolt a lehetősége, hogy Nemessányi életének néhány tanuját kikérdezze: akár segédjét, a Bécsben letelepedett Carl Hermann Voigtot (1850–1925) vagy egykori inasát, Szepessy Bélát (1856–1925), aki Londonban lett sikeres. A pályatársak mellett ott volt maga Reményi Mihály (1867–1939), László édesapja: 1881-től két évig Nemessányi tanítványánál és sógoránál, a műhelyt átvevő Bartek Edénél (1852?–1883) volt inas, majd Pilát Pálnál is dolgozott, aki Bartek utóda lett (így kerülhetett Nemessányi munkasztala a Pilát-Sáránszky-hagyatékkaal együtt 2014-ben, Földesi Lajos ajándékaaként a Zenetörténeti Múzeumba). Még a 2. feleség, Bartek Anna (1852–1929) is mesélhetett Lászlónak a 20-as években: Baranyi Anna nemrég megtalálta az özvegy elérhetőségét a Reményi-címjegyzékekben. A harmadik fiú, az 1866-ban született Béla is élt

Nemessányi: „Halász-Fischer” hegedű, 1865

még a II. világháború előtt, és minden bizonnyal Reményi László kérésére készítette el apjára vonatkozó viszszaemlékezéseit.

A memoárokból Erdélyi Sándor közölt részleteket könyveiben, ahol Nemessányi anyakönyvi dokumentumait is megjelentette.³ Utóbbiakat valószínűleg még Reményi László rendelte meg 1941-ben (kivonat Nemessányi születéséről és első házasságáról), illetve ő szerezte meg a családtól a 2. házasságlevelet (az 1872-es bejegyzés kivonata 1873-ból). Néhány kézírásos dokumentum, Nemessányi-névjegy és egy fényképfelvétel talán még Reményi Mihály gyűjtőszendvényének az eredménye. A Reményi-hagyaték forrásanyagait, László feljegyzéseit, valamint Mihálynak és Lászlónak a *Nemessányi Sámuel*, a „magyar Stradivarius” kötetben megjelent három írását már alig tudjuk kiegészíteni közvetlenül Nemessányira vonatkozó, érdemi információkkal. A korabeli sajtó, a szakirodalom, a memoárkötetek és a kortársi hagyatékok természetesen számos további adattal szolgálnak a mester környezetéről és működésének hátteréről.

Félig telt vagy félig üres a pohár?

Az alapvető ismeretek hiánya vezetett ahhoz a tipikus jelenséghez, hogy Nemessányiról számos, egymásnak ellentmondó kijelentés látott napvilágot az elmúlt száz évben. Sokan hangsúlyozták, hogy ő az egyetlen világhírű hegedűkészítőnk, akit mindig nagy tisztelet övezett és

akire mindig is büszkék lehettünk, míg mások (vagy éppen más alkalommal ugyanazok) azon sajnálkoztak, hogy balsorsának köszönhetően teljesen ismeretlen volt és maradt (csak itthon, csak külföldön vagy mindenütt), és zsenialitását a szűkebb szakmán kívül nem ismerték fel. Hol arról írtak, hogy a mester egy-egy hangszerért vagy javításért sokszoros árat kérhetett, elhalmozták jól fizető megrendelésekkel és állami megbízásokkal, máskor viszont arról, hogy – magyar átok – nem becsülték meg hazájában, ezért nélkülözések között, szegénységben kellett élnie. Halála után teljesen elfeledték, még a lexikonokból is kihagyták, sírját nem gondozták és az enyészeté lett – mások szerint a hálás utódok összegyűjtötték a róla szóló információkat, új síremléket emeltek és évről évre megemlékeztek róla. Mindez igaz, ahogy mindennek az ellenkezője is: hogy a pohár félig üres vagy félig tele van-e, csupán nézőpont kérdése.

Valóban meglepő, hogy egy ilyen jelentős mesterről – néhány tucatnyi említéstől és kisebb jelentőségű híradástól eltekintve – szinte semmit sem írtak a korabeli lapok, tudomásunk szerint nem készültek vele interjúk, a társasági rovatok nem közöltek róla történeteket, elhunytáról nem jelentek meg nekrológok, és az elkövetkező évtizedekben sem hivatkoztak rá rendszeresen. 1881. március 5-én bekövetkezett haláláról az *Ellenőrben* találtam a legbővebb híradást: „Nemessányi [sic] Samu, egyike legjelesebb hangszerkészítőinknek, kinek hegedűit több közkiállításon kitüntették, elhunyt.” 9-én a *Fővárosi Lapok* már csak ennyit közölt: „Nemessányi [sic] Samu jeles hegedűkészítő elhunyt s részvétellel temették el.”

Reményi László (1895–1964)

Írások Nemessányiról

Megdöbbenő, hogy a hazai lexikonok döntő többségében egyáltalán nem találunk szócikket Nemessányiról: se a 16 kötetes *Magyar lexikonban*, se a *Pallas*, a *Révai* és a Tóth Aladár és Szabolcsi Bence által szerkesztett *Zenei lexikonban* (itt csupán egy felsorolásban említik), ahogy a *A magyar feltámadás lexikonában*, az *Új Idők lexikonában*, a *Hungária zenei lexikonban*, az *Új magyar lexikonban* és a *Brockhaus–Riemann zenei lexikonban* sem. Pedig az újabbak szerezhettek volna némi információt Willibald Leo von Lütgendorff *Die Geigen- und Lautenmacher vom Mittelalter bis zur Gegenwart* (1904) című munkájából, Geyer József *Magyar hegedűkészítők* című könyvéből (1913) és Sztudinka Ferenc *Egy régi híres hegedűkészítő Pesten* című írásából (*Magyar Ipar* 1913. január 5.). Az 1965-ben megjelent *Zenei lexikon* is beírta két mondattal: „kiváló magyar hegedűkészítő, *1841 (1837?) Liptószentmiklós, †1881 Bp. Magyarországi mestereknél és Bécsben (Zach műhelyében) dolgozott, majd Pesten önállósította magát. Kitűnő mesterhegedűinek nagy része külföldre került; idehaza kevés elismerésre talált s mellőzötteen, nyomorban halt meg.”⁴ Ezzel szemben Reményi László egészen másképp írta le Nemessányi környezetét: „Nagy tudása és szeretetreméltó modora azonnal nagy vevőkört biztosított neki. Kivételesen minden oldalról elismerték te-

hetségét. Művészek, zene tanárok, nagynevű cigányprímások és a zenét kedvelő amatőrök kegyeikbe fogadták. Új hangszerek készítésében és javításokban elhalmozták rendelésekkel.”

Lütgendorff, Geyer és Sztudinka írásai, valamint a *Zenei lexikon* (1965) és a *Magyar életrajzi lexikon* (1982) rövid szócikkei mindössze néhány tucatnyi információmorzsára épülnek, készítői ezeket adták tovább hol lecsupaszítva, hogy legendákkal fűszerezve és saját képzeletük szerint kiszínezve. Nem tett mást Reményi Mihály és László sem, de jóval körültekintőbben és saját kutatásaikkal kiegészítve. 1925-ben például az *I. Országos Kézművesipari Tárlat* katalógusában – Lütgendorffhoz, Geyerhez és Sztudinkához hasonlóan – Reményiék is Eperjest jelölték meg Nemessányi szülőhelyeként, de miután László megszerezte az anyakönyvi dokumentumokat, már Liptószentmiklóst írt az 1950-ben Chicagóban megjelent cikkében.⁵ Eperjes mint téves információ még a *Magyar életrajzi lexikon* legújabb kiadásában is olvasható. A félreértés nyilván abból ered, hogy a család nevét adó Nemessány (Nemešany, Nemesan, Nemessán, Namessany) község az eperjesi kerületben található. Az viszont merő spekulációnak tűnik László részéről, hogy a Nemessányi név a nemességre utaló nemes jelző és a feltételezett Csányi név összeolvadásából keletkezett volna. Ha ez elképzelhető lenne, akkor az ezernyi kisnemesi család révén tucatjával lennének Nemes előtagú neveink (a 2009-es *Régi magyar családnevek névvégmutató szótára* mindössze három hasonlót tartalmaz, és valamennyi helynévből ered).

Elfeledett híradás az elfeledett mesterről

Különös azonban, hogy az említett írások szerzői nem vettek tudomást egy olyan forrásról, amely még Nemessányi életében jelent meg, és amelynek információi talán magától a hegedűkészítőtől származnak. Teljes terjedelmében közöljük Ságth József 1879-es *Magyar zenei lexiconjának* szócikkét:

„Nemessányi Samu, szül. 1837. febr. 12. Liptó-Szt.-Miklóson. 14 éves korában Komáromba küldetett, hogy ott valami mesterséget tanuljon; azonban négyheti tartózkodás után Bpestre jött, hol meglelte azt a pályát, melyen eddig is annyi érdemet vívott ki magának. Ő ugyanis Schweitzer János nagy hírre emelkedett hangszerkészítőhöz szegődött s három évi szorgalmas munkálkodása után, miután Schweitzer meghalt [visszavonult] s Zách [Zach] vette át az üzletet, még két évet töltött az üzletben mint legény. Zách látván a fiatal munkás ügyességét, még egy évig tartotta magánál s így négy év után fölszabadítá.

Mint legényt a tanulási vágy Bécsbe vitte, hol azonban nem igen jól találta magát, majd visszatért hazájába s az egyházakban kezdte a vonós hangszereket javítgatni; míglen 1863-ban állandóan Budapestre tette át lakását.

Nemessányi munkasztala a Zenetörténeti Múzeum kiállításán

A magyar fővárosban csakhamar első lett szakmájában, s kitűnő hegedűi nemcsak a hazában keltettek nagy feltűnést, hanem külföld előtt is nagyobb elismeréssel találkoztak. A legjelesebb művészek, mint Joachim, Reményi, Laub stb. mind többször vették igénybe az ő ügyességét, sőt gyakran játsztak az általa készített hegedűkön nyilvánosan is.”

Tények, események

Ságh József szócikke számos alapvető adatot tartalmaz Nemessányiról – a következőkben ezeket a többi forrás tényszerű információival vetjük össze és egészítjük ki. Ságh helyesen közölte a születési helyet és dátumot (Liptószentmiklós, 1837. január 12.), amelyek a következő század közepéig tévesen jelentek meg. Szülei: András cipésmester és Missak Zsuzsanna, testvérei: János (tanár, közismert tanfelügyelő) és Sándor (szerszámkovács). Édesapja üvegesnek szánta, de ő inkább asztalosnak tanult. Talán erre a pályaváltásra utalt Ságh a rövid komáromi kitérével.

Nemessányi az 1850-es évek első felében került Pestre asztalossegédnek, majd 1855 áprilisában Schweitzer János (1790–1865) tanítványa lett a Magyar utcában. Schweitzer a következő év decemberében Zach Tamás-

nak adta át a műhelyt, ahol Nemessányi 1858. április 5-én szabadult fel, de még egy évet Zachnál töltött. Egyik hangszerének datálása (*Csinálta Nemessányi Samu / Liptó: Sz: Ivánban 1859-ki Marc havában*) talán csak egy felvidéki családlátogatásról tanúskodik. 1859. április 9-én váltotta ki „vándorkönyvét”. Reményi és Geyer szerint egy évre Prágába ment a szintén Schweitzer-tanítvány Sitt Antalhoz. Ságh és a *Zenei lexikon* csak Bécset ír, Sztudinka Bécset, Münchent és Prágát is. Perdöntő bizonyítékul az említett vándorkönyv szolgálna, amelyet egy sajtóperben Mogyoróssy Gyula be is mutatott a bíróságon annak igazolására, hogy Nemessányi sosem tanult Prágában, azt azonban nem tudjuk, a dokumentum mit tartalmazott.⁶

Nemessányi 1860. április 5-én egész Európára kiterjesztette vándorkönyve érvényességét, de Reményi szerint közvetlenül ezután Szegedre költözött, ahol 1861. január 21-én házasságot kötött Boldizsár Magdolnával, a helyi templomi karnagy leányával. A következő biztos adat: a Pesti Hangszerkészítők Céhe 1863. április 4-én felvette tagjai közé, és műhelyt nyitott a Hajó (ma Fehérhajó) utca 7-ben.

Az 1860-as hazatérés és a pesti letelepedés közé eső három év – a házasság tényét leszámítva – a legendák homályába vész. Reményi szerint „1861-ben Péccsett járt, melyről egy 1861-ben jelzett hegedű tanúskodik. 1862-

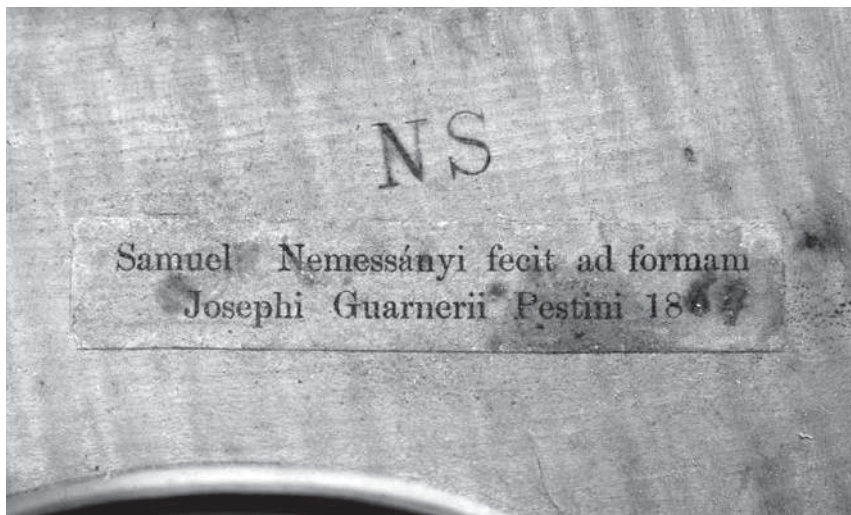
ben Kassán járt és állítólag Debrecenben is megfordult.” Általában a mester megromlott házasságával, nyugtalan természetével magyarázzák a helyváltoztatásokat, pedig ennél is kézenfekvőbb az, amit Sággh írt: „az egyházakban kezdte a vonós hangszereket javíthatni”. Talán a pécsi, kassai és szegedi templomi együttesek felkérésére utazott néhány hétre vagy hónapra a vidéki városokba, Pécssett befejezhetett egy saját hegedűt, Szegeden pedig így ismerhette meg jövődöbelijét, a templomi karnagy lányát.

A Pesten töltött 18 évről is alig van adatunk. Felesége, akitől négy gyermeke született, 1870-ben elhunyt. Két évvel később elvette tanítványa, Bartek Ede testvérét, Annát, aki azonban két gyermek születése után elköltözött tőle. Első anyósa, Boldizsárné folyamatosan segítette: előbb magához vette az unokákat, majd 1875 körül Pestre költözött, hogy ő vezesse a háztartást. Miután Nemessányi életmódja miatt végzetesen összekülönböztek, a hangszerkészítőt 1877 végén testvére özvegye, Hornow Lujza fogadta be Nagyfuvaros utcai lakásába. Házasságon kívül három gyermekük született. Magánéleti és állandó pénzügyi problémáinak okát Reményi így magyarázta: „minden tudása és jó külső körülményei ellenére, anyagilag sohasem boldogult. Könyvelőmű bohémtermészetéhez nem illett a meghitt családi élet. Ital, nő, mulatság, jóbarátok – kikkel szemben a tékozlásig adakozó volt, és akik ezt alaposan ki is használták, állandó pénzzavarban tartották.”

Nemessányi életművének jelentőségéhez mérten elenyészően kevés további információt tudhatunk meg az újságokból: neve szerepelt az 1867-es párizsi világkiállításra jelentkezők listájában, a következő évben kiválóan megjavította Ridley-Kohne Dávid Stradivariusát, és új hangszert is készített (vagy csupán ígért) a számára. 1870-ben hatéves állami megbízás alapján 120 hegedűt adott át a tanítóképző intézeteknek, 1873-ban két hegedűjéért kitüntetésben részesült a bécsi világkiállításon, és ekkor lépett be az országos ipartestületbe. Egy 1870-es hirdetés szerint nemcsak ritka olasz hegedűk, hanem tárogatók, fuvolák és tilinkók kereskedelmével is foglalkozott, 1874-ben ő javította a verbunkos zene híres alakja, Csermák Antal egykori Amatiját, és készült az 1878-as párizsi világkiállításra is.

Nemessányi műhelyei

A fővárosban belül történt vándorlásainak útvonalát, lakásainak és műhelyeinek címét a korabeli híradásokból, címjegyzékekből csak fő vonalaiban tudtuk rekonstru-

Az 1864-es „Zöllner” hegedű cédulája

álni: a Szervita tér környékétől indult, és az Astoria magasságában lassan kelet felé távolodott. A Hajó (ma Fehérhajó) utca 7-ből a 60-as évek közepén költözött az Uri utca 2. alatti Trattner-házba (ma Petőfi Sándor u. 3.), 1870-ben, felesége halálának évében már az Ősz (Szentkirályi) utca 16-ban, majd a 70-es évek első felében a Gránátos (ma Városháza) utca 4-ben találjuk. Amikor 1874-75 körül 2. felesége elhagyta, akkor lakhatott rövid ideig a Síp utca 5-ben és talán a Váci utcában is. 1875 körül gyerekeivel és anyósával költözött a Hatvani (Kossuth Lajos) utca 7-be, és az összekülönbözés után, 1877 körül pedig egy ideig a Kerepesi (Rákóczi) út 69-ben lakott. Amint említettük, utolsó három évében sógoranjától kapott szállást és helyet a munkához a Nagyfuvaros utca 18-ban.

Másolat vagy hamisítvány?

A vonóshangszer-készítők évszázadok óta egymással közeli rokonságban lévő modellek után dolgoznak, és ezektől csak minimális mértékben térhetnek el, különben a hangszer eladhatatlanná válik. Meglévő típusok vagy konkrét instrumentumok másolása hallatlan tudást és invenciót igényel, és a szakmában kihívásnak számít, nem pedig elítélendő cselekménynek. Csak akkor tartozik a büntetőjog kategóriájába, ha a vásárlót megtévesztve egy alacsonyabb „árfolyamú” mester munkáját más név alatt, magasabb áron értékesítik (itt is igaz: nemcsak a minőséget kell megfizetni, hanem a márkanévet és a történeti értéket is).

Nemessányit általában kiváló kopistaként emlegették, akinek fő modelljei – amint Reményi írta – „Stradivarius és Guarneri del Gesù voltak, melyeket azonban nem szolgai módon másolt, hanem minden munkájába belevitte egyéniségét.” Fennmaradt hangszereiről – egyetlen kivétellel – nem tudjuk, hogy pontosan mi lehetett a mintája, talán többnyire nem is konkrét hang-

szert másolt, hanem egy-egy típust kívánt új életre kelteni (a kivétel: 1870-ben Joachim József 1737-es Guarnerijéről készített kópiát; jelenleg Michael Reményi tulajdona).

Ha azonban egy mester valamely ismert stíluson belül tökéleteset alkot, az a tevékenységét azonnal a hamisítás büvköre felé sodorja: a hangszer olykor eleve a megtevesztés szándékával készül, máskor a kereskedők próbálnak anyagi előnyhöz jutni a hasonlóság révén, a címkék cseréjével. Már Lütgendorff 1904-es jellemzése hangsúlyozta ennek lehetőségét: „*korának legjelentősebb magyar mestere volt; tehetséges művész, akinek az olasz mesterek műveiről, különösen Guarneri del Gesù hegedűiről készített másolatait alig lehet megkülönböztetni az eredeti hangszerektől, és hangjuk is nagyon közel van azokéhoz. Éppen ezért ritkák, mert sokat közülük olasz munkaként címkézték át és hitelesítettek.*”

Reményi László egyik kijelentésével látszólag megvédte Nemessányit a szándékos hamisítás vádjától, azonban ennek ellenkezőjéhez is érvekkel szolgált: „*Kópiába néha az eredeti mester céduláját ragasztotta, de ilyenkor a tetőn belül mindig szerepel a sajátkezű aláírása (pl. ex Salamon 1862, Szeged).*” Az általánosító „mindig” aligha bizonyítható, mivel Reményi feljegyzéseiben sem szerepel több ilyen eset az általa említett 1862-es Guarneri-kópián kívül. Ha pedig a mester olykor mégsem írta bele a nevét a hangszer belsejébe, sosem derülhetett ki, hogy az tőle származik, legfeljebb annyi, hogy biztosan hamisítvány (az is sok kérdést vet fel, hogy a szóban forgó „Salamon”-t a nagytekintélyű londoni szakértő, Hill eredeti Guarneriként hitelesítette: ha ő is tévedett, akkor kinek hihetünk?). Persze több olyan legenda kering, hogy egy kiváló hangszeret hosszú időn át mint Stradivarit vagy Guarnerit használtak, majd egy javítás alkalmával vették csak észre a belsejében a Nemessányi-aláírást...

Eredeti hamisítványok

Vannak szép számmal olyan Nemessányi-hangszerek is, amelyeket maga a mester látott el saját céduláival, mégsem tekinthetők eredetinek. Az elmúlt száz évben gyakran megjelentek a hangszerpiacon, olykor megtévesztő képet festve Nemessányiról. A zeneiskolák és tanítóképezdek számára eladott példányokról van szó, amelyek többnyire olcsóbb cseh vagy osztrák termékek voltak, Nemessányi és segédei csupán „feljavították”, majd lábbal és húrokkal ellátva adták tovább a szegedi, sárospataki, losonci, csurgói, lévai és budai oktatási intézményeknek. Senki sem várhatott mesterhangszereket alig egytized áron, egy újsághír szerint mindössze 10 (mai áron kb. 25 ezer) forintért. Nemessányi ezen esetekben eltérő címkéket alkalmazott „*Az állami tanítóképezde számára készítette Nemessányi Samu Pesten*” felirattal és az adott intézet leltári számával.

A mesterművek

A legkiválóbb Nemessányi-hangszerek ma is ritka kincsnek számítanak, tulajdonosaik nem szívesen válnak meg tőlük. Főbb jellemzőiket az arra méltó szakember, Reményi Mihály (talán fiával, Lászlóval közösen) így foglalta össze: „*Stradivarius után készült hangszerei teljesen egyenértékűek (és rendkívül hasonlók is!) a nagy francia mester, Vuillaume műveivel, míg egyes, Guarnerius del Gesù után készült hangszere olyan tökéletességgel van megépítve és lakkozva, hogy a valódiakkal téveszthető össze. Éles szeme és biztos keze uralkodik a munka technikai készsége felett. Gyönyörű lágy szélek, boltozat, rendkívül éles FF-ek, mesés, laposan szúrt jellegzetes csiga, tiszta berakás nála magától értetődőek. A lakk alatti alapozás (Grund) Nemessányi különlegessége, melyet egyetlen más magyar mesternél sem találhatunk meg ilyen szépségben. A felséges szín mint aranylávva ömlik el a hangszeren, mely fölött kitérően érvényesül a nagyszerű minőségű sárga, barna vagy vörös lakk.*”⁷

- 1 László Reményi: Samuel Felix Nemessányi of Budapest. *Violins and Violinists* (Chicago, USA) 1950. február, 52–56; 1950. március–április, 107–137 (Ernest E. Doring előszavával). Eredeti magyar változata megjelent Baranyi Anna közreadásában: Reményi László: Nemessányi Sámuel, 1837–1881. In: *Nemessányi Sámuel, a „magyar Stradivarius”,* szerk. Gombos László, Bp. 2021, 34–55.
- 2 A katalógus-fejezetek az említett kötet túlnyomó részét teszi ki: Michael Reményi a Nemessányi-hangszerek listáját készítette el (56–61), Baranyi Anna pedig a katalógust (62–161) és az újabban előkerült hangszerek adatait adta közre (162–169).
- 3 Erdélyi Sándor: *A hegedű*, Bp. 1982; *Magyarországi hegedűs kincsek*, Bp. 1996. A Nemessányi-fejezetek a 61–113, ill. 87–96. oldalakon találhatók.
- 4 A hibás 1841-es születési év Lütgendorff első kiadásából származik, a másodikban már javították. Nem tudjuk, hogy tanulóéveiben Nemessányi töltött-e valamennyi időt Bécsben is, de biztosan nem Zachnál, aki ekkor még Budapesten működött.
- 5 Az 1941-ben másoltatott születési anyakönyvi kivonaton „Werbicz-Husták” szerepel, azaz a Liptószentmiklós déli és nyugati külvárosából, Verbicből (Verbicéből) és Husztákból összevont helynév.
- 6 A pert 1928-ban Reményi László indította, mivel hegedűkészítők egy csoportja Nemessányi „elcsehesítésével” vádolta. Bár nyert és támadóit helyreigazításra kötelezték az őt ért sérelem tárgyában, az a gyanúnk, hogy a vándorkönyv vagy munkakönyv nem tartalmazott prágai bejegyzést, különben Reményi hivatkozott volna erre nyilatkozataiban és írásaiban.
- 7 Reményi Mihály: Nemessányi Sámuel. *III. Országos Kézművesipari Tárlat. Betűrendes és helynévsor* [katalógus], Bp. 1928, 23. Újra megjelent: *Nemessányi Sámuel, a „magyar Stradivarius”,* 26.